

Závažným úkolem naší historiografie zůstává analýza politického členění české společnosti v období kapitalismu. Určení konkrétní historické role jednotlivých politických směrů v jejich celku i územní různorodosti je nezbytné pro všestranné objasnění třídních zápasů a bojů o společenský pokrok v českém národě.

Mezi důležité otázky českých politických dějin patří také problematika vývoje liberálního proudu české politiky na Moravě v období před první světovou válkou. Vždyť jeho hlavní představitelka — moravská lidová strana — sehrála při utváření politických poměrů na Moravě i v celé české buržoazní politice velmi důležitou a zajímavou úlohu.¹ Podobně jako mladočeská strana v Čechách se moravská lidová strana pokusila podchytit opoziční hnutí venkovské a městské maloburžoazie na Moravě a vytvořit tak protiváhu konzervativním politickým silám reprezentovaným moravskými staročechy a klerikály. Tento pokus, přicházející později a za jiné situace než v Čechách, narazil nejen na existenci rozvinutého dělnického hnutí, které snadněji než dříve nabourávalo iluze o možnostech liberální politické orientace, ale také specifické národnostní, sociální a politické poměry na Moravě, takže jeho výsledky se v mnohém odlišovaly od vývoje v Čechách. Skutečnost, že opoziční protikonzervativní strana mladočeského typu vznikla na Moravě teprve v roce 1891 a že se prosazovala jen obtížně a v době, kdy se už český politický tábor na Moravě zřetelně polarizoval zformováním dvou zá-

¹ Lidovou stranu na Moravě, resp. moravskou lidovou stranu, kterou se v této práci zabýváme, je třeba zásadně odlišit od stran obdobně nazývaných, tzn. jak od české strany lidové — jak byla v letech 1900—1906 nazývána strana stoupců Masarykova politického realismu — tak od československé strany lidové, v níž se po roce 1918 seskupili čeští klerikálové. Lidová strana na Moravě naproti tomu vznikla jako moravská obdoba národní strany svobodomyšlné (mladočeské strany) v Čechách, s níž jí ale nelze ztotožňovat. Samotný název lidová strana nebyl zpočátku ustálen. Užívalo se označení neodvislá strana lidu, strana lidu, svobodomyšlná strana lidová ap. Dobově nedůslednému a proměnlivému označování jednotlivých stran je v práci přizpůsoben pravopis (psaní názvů stran malými písmeny).

kladních protipólů — sociální demokracie a klerikálního politického proudu — nutně poznamenala úlohu a místo lidové strany v třídně-politickém zápase české společnosti na Moravě. Nástup lidové strany do čela oficiální české politiky na Moravě v roce 1896 byl potom poznamenán nejen součinností s opozičními skupinami venkovské a městské maloburžoazie, ale zejména kompromisy s moravskou národní stranou. Byl proto nutně provázen politickou a mocenskou nestabilitou lidové strany, jejímž projevem se mimo jiné stala postupná politická separace opozičních hnutí venkovské a městské maloburžoazie a inteligence a jejich seskupování do nových politických směrů a stran, jakými byly strany pokroková, národně sociální, agrární a živnostenská.

Z toho vyplývá, že pochopení vývoje a funkce lidové strany v politickém životě Moravy je důležité nejen pro studium geneze systému politického stranictví a pro osvětlení politických, národnostních a mocenských poměrů na Moravě, ale také pro objasnění složitých podmínek, v nichž se vyvíjelo socialistické dělnické hnutí na Moravě. Svůj význam má také pro bádání o obecných otázkách českých politických dějin, neboť přispívá k řešení otázky specifičnosti vývoje Moravy.²

Významu problematiky však neodpovídá stav jejího zpracování. V hodnocení moravské lidové strany v důsledku neprobádanosti politických dějin Moravy a metodologické nejasnosti jejich studia dlouho převládaly názory, které ji ztotožňovaly s národní stranou svobodomyšlnou v Čechách, přestože se cesty obou stran, zvláště v desetiletí před první světovou válkou, podstatně rozcházel. Samotné lidové straně tak v literatuře byla věnována jen velmi malá pozornost, a to ještě jen v souvislosti s výkladem mladočeské politiky.³ Práce, které se soustřeďovaly na otázky politického pohybu na Moravě,⁴ neuspokojovaly nejen pro svou povrchnost a nesoustavnost, ale hlavně z hlediska metodologického. Výklad role jednotlivých politických směrů a stran v nich byl podobně jako v ostatních pracích buržoazní historiografie určován v první řadě nacionalistickými zřeteli, které stíraly skutečný sociální a třídní profil jednotlivých politických stran. Výsledky buržoazní historiografie proto mohou být pro sledovaný problém oporou jen sporadicky a s výhradami, třebaže v současné západní buržoazní historické produkci nechybí mono-

² Studium politických stran na Moravě bylo inspirováno hlavně sympoziem *Problémy marxistického zpracování dějin Moravy* (CMM 91, 1972, s. 3—116) a zejména vědeckým a pedagogickým působením profesora filozofické fakulty UJEP Františka Jordána (srov. B. Čerešňák — J. Malíř, *Nad dílem Františka Jordána*. SPFFBU C 28, 1981, s. 7—21).

³ Zvláště mladočeští autoři charakterizovali vzájemně rozdíl mezi oběma stranami jen jako výstřednosti osobní politiky A. Stránského, vůdce lidové strany, ale ani autoři jiných názorových odstínů často nerozlišovali mezi moravskými lidovci a mladočechy. Srov. práce Z. Tobolky, K. Kramáře, A. Srba, A. Hajna, J. J. Langnera, O. Jozířka, F. Joklíka a dalších v seznamu literatury.

⁴ Srov. práce V. Šlesingera a R. Fischera v seznamu literatury.

grafie přímo o jednotlivých českých politických stranách, které se do-
týkají také problematiky moravské lidové strany.⁵

K adekvátnějšímu hodnocení vývoje liberálního politického směru české buržoazní politiky na Moravě dospělo naše dějepisectví teprve na základě osvětlení celkových hospodářských, sociálních a nacionálních podmínek politické polarizace českého národa v období rozvoje monopolního kapitalismu, ocenění významu dělnického hnutí a marxistické analýzy některých buržoazních a maloburžoazních politických směrů⁶ a také na základě systematictějšího studia souvislostí vývoje české společnosti na Moravě.⁷ Marxistické práce, které se problematiky vývoje lidové strany alespoň dotkly, ji určovaly jako stranu původně hájící zájmy nejpokrokovější české venkovské buržoazie, opoziční inteligence a městské maloburžoazie a později také jako mluvčího mohutnějící české průmyslové a obchodní buržoazie na Moravě.⁸ I když v nich někdy byly naznačeny změny třídního i politického zakotvení lidové strany, jejich upřesnění, vyložení jejich příčin a důsledků pro politické poměry na Moravě i pro jejich odlišný vývoj od situace v Čechách dosud chybí. To se týká i prací, které se pokusily o soustavnější analýzu některé ze stránek jejího pozdějšího vývoje, a to proto, že pojímaly lidovou stranu jako vnitřně nediferencovaný politický směr reprezentovaný především Stránským a jeho Lidovými novinami, bez zřetele na silné vnitřní rozpory a nejednotnost i dynamicky se vyvíjející vztahy k jednotlivým společenským třídám a vrstvám a politickým směrům.⁹

Pro současný stav poznání je přitom příznačné, že vývoj lidové strany do roku 1896, kdy ještě byla opoziční a jednoznačně maloburžoazní stranou, ale s omezeným vlivem na utváření oficiální politiky, je poměrně dobře zpracován,¹⁰ zatímco výzkum její existence po roce 1896 je teprve v počátcích. Omezuje se v podstatě jen na objasnění některých dílčích otázek (účast na přípravě moravského paktu, v nacionalistických bojích).¹¹ Z těchto příčin nebylo zatím přesněji určeno místo lidové strany v třídně členěné české společnosti na Moravě ani stanovena její úloha při politické diferenciaci, zvláště při vzniku národně sociální, agrární,

⁵ Srov. práce S. B. Winterse, B. M. Garvera, H. Lemberga tamtéž.

⁶ Srov. práce O. Říhy, J. Purše, J. Křížka, K. Hermana, J. Havránka, J. Galandauera, J. Harny, T. Vojtěcha ad. tamtéž.

⁷ Srov. práce F. Jordána, B. Sindeláře, J. Kolečky, V. Peši, J. Janáka, A. Verbíka, M. Dohnala, J. Vytisky, M. Trapla aj. tamtéž.

⁸ Srov. J. Kolečka, „Moravský pakt“ z roku 1905. ČsČH 4, 1956, s. 590—615; *Přehled II/2*, s. 935—936; *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960*. I. Ostrava 1966, s. 169—170; *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848—1945* I. Bratislava 1971, s. 322; O. Urban, *Kapitalismus a česká společnost*. Praha 1978, s. 285, 301; týž, *Česká společnost 1848—1918*. Praha 1982, s. 482.

⁹ Srov. práci F. Třeštíka v seznamu literatury.

¹⁰ Srov. práce J. Kolečky, J. Janáka, S. Brodessera, J. Pernese tamtéž.

¹¹ Srov. práci J. Kolečky o moravském paktu a F. Třeštíka tamtéž.

pokrokové a živnostenské strany. Téměř nedotčena zůstává zatím také otázka vzájemného poměru lidové a mladočeské strany. Dosavadní práce o českých politických stranách zaznamenaly sice některé odlišnosti ve vývoji obou stran,¹² soustavněji a hlouběji se však kromě nejranějšího vývojového období¹³ jejich vztahy nezabývaly.

S ohledem na dosavadní stav zkoumání problematiky je cílem této práce prohloubit poznání vývoje lidové strany a spolehlivěji určit její postavení a funkci ve vývoji české společnosti na Moravě. I když patřičná pozornost je věnována také postižení politiky, organizace a programu lidové strany a jejich proměnám, práce se soustřeďuje především na určení jejího sociálně třídního profilu a zachycení jeho pohybu, dále na osvětlení poměru lidovců k ostatním politickým stranám a směrům jako politickým reprezentantům jiných sociálních skupin a vrstev, včetně postižení vzniku a formování opozičních frakcí a nových politických stran i vztahu ke stranám staročeské a katolickónárodní. V popředí zájmu přitom zůstává otázka vztahu lidovců k dělnickému hnutí a sociální demokracii jako určující pro stanovení charakteru lidové strany a postižení její proměny ze strany maloburžoazní ve stranu buržoazní. Konečně je v práci sledován také vzájemný vztah lidové a mladočeské strany jako východisko nejen k objasnění rozdlů a rozporů mezi těmito původně sesterskými stranami, ale také k budoucímu zkoumání odlišností při utváření politických poměrů v Čechách a na Moravě.

Celkovému zaměření práce odpovídá metoda zpracování, která se opírá o marxisticko-leninskou teorii politického stranictví. Pojímá politické strany jako historicky podmíněný projev třídního rozložení společnosti a klasifikuje je podle toho, jak dalece se svou politickou teorií a praxí přibližovaly nejprogresivnějším silám společenského vývoje.¹⁴ Členění a struktura práce jsou podřízeny genetickému principu zkoumání, jednotlivé kapitoly odpovídají periodizaci vývoje lidové strany, jejich vnitřní uspořádání pak směřuje k tomu, aby byly postíženy všechny důležité aspekty existence lidové strany a jejího politického působení.

První kapitola podává přehled formování lidové strany do roku 1896, které je z hlediska jejího postavení v politickém a třídním boji jen obdobím přípravným. Jeho zpracování má proto v práci charakter uvedení do problematiky. Vychází převážně z výsledků dosavadní historiografie se snahou nalézt hlavní faktory, které byly klíčové pro utváření směru dalšího vývoje moravské lidové strany i celkových poměrů na Moravě.

Vlastní těžiště práce spočívá ve výkladu vývoje lidové strany v letech 1896—1909. Toto období bylo určující jak pro vyhraňování jejího třídně-

¹² Viz práce J. Heidler, J. Kaprase, A. I. Hajna, B. M. Garvera tamtéž.

¹³ Viz práce J. Janáka a T. Vojtěcha tamtéž.

¹⁴ Blíže viz J. Malíř, *K aplikaci marxisticko-leninského pojetí politické strany v historii*. ČMM 96, 1977, s. 177—184, kde je zhodnocen přínos K. Marxe, B. Engelse a V. I. Lenina pro zkoumání politických stran a problémy jeho rozvíjení.

politického profilu, tak pro politickou polarizaci celé české společnosti na Moravě, neboť právě v rozmezí let 1896 až 1909 se v zásadě na Moravě zformoval systém politických stran, který přetrval až do první světové války a v mnohém i po ní. Následující kapitoly jsou proto zaměřeny jak na otázky spojené s mocenským nástupem lidové strany v letech 1896—1897 a na posuny, k nimž v této souvislosti v její politice, v jejích vnitřních organizačních poměrech i v jejím vztahu k jednotlivým společenským vrstvám a politickým směrům docházelo (II. kapitola), tak na rozbor projevů a příčin narůstání rozporů v jejím politickém usilování. Na přelomu století byly tyto rozpory zjevné jednak v jejím nejednoznačném postupu při česko-německých vyrovnávacích jednáních na zemském sněmu a v kolísání taktiky v říšské radě, jednak v jejím napjatém vztahu k opozičním frakcím venkovské a městské maloburžoazie a inteligence (III. kapitola). Čtvrtá kapitola sleduje, jak se v návaznosti na neúspěchy mladočeské politiky ve Vídni prohlubovala krize lidové strany, zřetelná zejména v nástupu opozičních politických směrů, a jak lidovci východisko z této situace hledali v odklonu od „pozitivní“ politiky mladočechů, v separátním prosazování požadavků české buržoazie na Moravě (moravský pakt) a v zostření protivládního opozičního kursu. Poslední kapitola se zabývá příčinami a důsledky nové politické orientace lidovců nastoupené v letech 1907—1909, která vyústila ve fúzi s moravskou pokrokovou stranou. Sleduje vyhranění třídně politického profilu lidové strany a naznačuje změny jejího místa v rozložení politických sil na Moravě, k nimž na rozdíl od stavu po roce 1896 došlo.

Celkově je práce zaměřena na interpretaci výsledků vlastního výzkumu. Výkladu širších souvislostí známých již z dosavadní historické literatury je proto věnována pozornost jen v nezbytně nutné míře. Hlavní oporu práce tvoří jednak dobový periodický tisk a brožury, jednak archivní prameny. Klíčové místo v pramenné základně zaujímá hlavně dobový tisk. Čerpáno bylo jak z tiskových orgánů lidové strany (Lidové noviny, Hlasy ze západní Moravy) a jejích frakcí (Slovan, Pramen, Radhošť, Jihlavské listy, Velehrad, Hlasy z Hané), tak z listů pokrokařských (Niva, Pozor, Moravský kraj, Snaha), sociálně demokratických (Rovnost), agrárnických (Selské listy, Selská stráž, Nové selské listy), živnostenských (Zpravodaj, Remeslnicko-živnostenské listy, Moravský živnostník), staročeských (Moravská orlice), klerikálních (Hlas), i listů realistických (Čas, Naše doba) a mladočeských (Národní listy, Den, Česká revue). Z dobových brožur byly využity hlavně zprávy o sjezdech a činnosti lidové strany, publikované projevy i některé politické pamflety. Publikované prameny (paměti, korespondence) sloužily jako pramen doplňující. Archivní prameny ve srovnání s tiskem pokryly jen dílčí úseky celé problematiky, v některých případech však měly jedinečnou informativní hodnotu. Důležité byly zejména fondy SOA v Brně, a to fond Presidia moravského místodržitelství a fond Policejního ředitelství Brno obsa-

hující cenné, i když roztráštěné zprávy o činnosti lidovců, jejich spolků a tisku, o jejich jednání s jinými stranami ap., dále pozůstalosti některých politických činitelů (dr. A. Pražáka, dr. O. Pražáka, dr. V. Šilného, dr. R. Fischera). Fondy SOA v Opavě a některých okresních archivů přispěly — až na pozůstalost dr. O. Přikryla v OA v Prostějově — k rozšíření pramenné základny jen okrajově. Doplnující, ale zajímavý materiál poskytly fondy pražských archivů, v první řadě pozůstalost dr. E. Engla uložená v Literárním archívu Památníku národního písemnictví.¹⁵

Rukopis této práce byl dokončen v říjnu 1982. Vychází z autorovy kandidátské disertace vzniklé na katedře historie a archivnictví FF UJEP v Brně. Děk jejího autora patří všem, kdo umožnili její vznik, především zesnulému prof. dr. Františku Jordánovi, CSc., dále prof. dr. Jaroslavu Kudrnovi, DrSc., prof. dr. Bedřichu Čerešňákovi, CSc., a recenzentům, jakož i pracovníkům knihoven a archivů, z jejichž fondů bylo čerpáno.

¹⁵ Vzhledem k omezenému rozsahu práce užíváme někdy zkrácených citací (jejich seznam je uveden na závěr práce). Dobový tisk je citován až na výjimky, dané závažností citovaných článků, bez uvedení názvů článků a bez čísel citovaných novin, ale s označením ročníku, data a stránky. Ze stylistických důvodů tam, kde nevzniká pochybnost o smyslu výpovědi, užíváme vedle oficiálního označení také dobové, v podstatě synonymické výrazy, např. vedle názvu národní strana užíváme také názvu staročeská strana. Časté je zejména užití výrazu klerikální strana (klerikálové) nebo klerikální strany, kterým je vedle katolicko-národní strany a jejich příslušníků myšlena také strana křesťansko sociální na Moravě velmi těsně se ke katolicko-národní straně přimykající.